

Abdullah'ın askerlerinin maaşını kesti. Bu durum büyük karışıklıklara yol açtı. Buna rağmen Muhammed b. Abdullah, Mu'tez-Billâh ile iş birliği yaparak Müstaîn-Billâh'ın öldürülmesinde rol oynadı.

Mu'tez-Billâh döneminde de Bağdat'taki sâhibü's-şurta görevini sürdüren Muhammed b. Abdullah 14 Zilkade 253 (15 Kasım 867) tarihinde öldü, cenaze namazını oğlu Tâhîr kıldırdı. Hastalığı şiddetlenince idarî yetkilerinin kardeşi Ubeydullah b. Abdullâh'a bırakılmasını vasiyet eden Muhammed b. Abdullah çok güçlü bir kumandan ve nüfuzlu bir devlet adamı idi. Sığınacak bir yer arayanların sığınağı haline gelmişti. Nitekim devlet hazinesinden sorumlu Vezir Ebû Sâlih Abdullah b. Muhammed b. Yezdâd, Vasîf ve Boğa es-Sagîr'den çekindiği için Bağdat'a kaçmıştır. Bunun üzerine Müstaîn-Billâh yalnızca onun yerine yeni bir vezir tayin etmekle yetinmiştir. Muhammed b. Abdullah cömert, iyilik sever, edepli, istişareye önem veren uyumlu bir insandı. Halife Mu'tez-Billâh, Türk asıllı komutanlara karşı kendisini koruyabilecek yegâne kişi olduğu için onun ölümüne çok üzülüyordu. Muhammed b. Abdullah aynı zamanda meşhur bir edip, şair ve âlimdir. Hadis rivayet etmiş, felsefe ve Arap grameriyle ilgilenmiştir. Müberred ve Sa'leb gibi Arap dili ve edebiyatı âlimlerini himayesine almış, Müberred ile Sa'leb'in tartışmalarını dinledikten sonra Müberred'i kendine, Sa'leb'i de oğluna hoca tayin etmişti. Bazı beyit ve mektupları günümüze ulaşmıştır (Şâbüştî, s. 132; Safedî, III, 304-305; Ahmed Zekî Safvet, IV, 237-245, 399).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 488, 491, 497 vd.; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 188-191, 200 vd., 210, 222-230, 241-244, 256 vd., 261-271, 277-284, 287-307, 309-345, 370 vd., 374-376, 378, 387; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 115-117; IV, 145, 154, 162-164; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Me'âtilü'l-Şâlibiyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1949, s. 645; Şâbüştî, *ed-Diyârât* (nşr. K. Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 38, 87, 122-129, 132; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Şâberistân: Abridged Translation of the History of Tabaristân* (trc. E. G. Browne), Leiden-London 1905, s. 157, 161; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 59 vd., 65, 79, 85, 95-100, 117 vd., 121-130, 135-162, 167-170, 175 vd., 179 vd., 184, 188; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 240-241; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXII, 307-317; Safedî, *el-Vâfi*, III, 304-305; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 5-7, 11; Zahîrüdîn-i Mar'âşî, *Târîh-i Şâberistân ve Rûyân ve Mâzenderân* (nşr. B. Dorn), St. Petersburg 1850, s. 279; Guy le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 118-119, 311-312; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü resâ'ilü'l-'Arab fi usûri'l-'Arabiyyeti'z-zâhire*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), IV, 237-245, 399; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet*

ve Türkler, İstanbul 1976, s. 116-121; R. Nelson Frye, *Orta Çağın Başarısı Buhârâ* (trc. Hasan Kurt), Ankara 2000, s. 141; Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdı*, İstanbul 2008, s. 349, 358, 359-362, 364, 366, 369; K. V. Zetterstéen - [C. E. Bosworth], "Muhammad b. 'Abd Allâh", *EJ²* (İng.), VII, 390; İsmail Durmuş, "Müberred", *DİA*, XXXI, 432. HASAN KURT

MUHAMMED b. ABDURRAHMAN el-ÜMEVÎ (محمد بن عبدالرحمن الأموي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Abdîrahmân
b. el-Hakem el-Ümevî el-Mervânî
(ö. 273/886)

Endülüs Emevî emîri (852-886).

207 (822) yılında Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. II. Abdurrahman'ın oğlu olup annesi bir câriyedir. Esir düşen Hâris b. Bezîğ'i kurtarmak için Tutîle üzerine gönderilen Muhammed, Mûsâ b. Mûsâ'yı barışa zorladı ve 226'da (841) Benbelüne'yi (Pamplona) zaptetti. Ertesi yıl Tutîle'yi tekrar kuşattı ve Mûsâ'yı teslim olmak zorunda bıraktı. 231'de de (846) Leon'u kuşatıp yağma ve tahrip etti. Babası tarafından veliaht tayin edilen I. Muhammed (Muhammed b. Abdurrahman el-Ümevî) onun vefatı üzerine başşehir Kurtuba'da tahta çıktı (3 Rebûlâhîr 238 / 22 Eylül 852). Muhammed, bir yandan ülke içindeki isyanları bastırmakla uğraşırken bir yandan da hıristiyan İspanyol devletlerine karşı seferler düzenledi. Özellikle Asturias Krallığı hedef alındı, ayrıca III. (IX.) yüzyıl başlarından itibaren gelişmeye başlayan Benbelüne merkezli Navarra (Nebre) Krallığı üzerine seferler yapıldı. 238'de (852) Elebe (Alava) civarında bazı kaleler zaptedilirken Frank hâkimiyetinde olan Berşelüne (Barselona) bölgesinde de bazı merkezler ele geçirildi. Bu seferlerden elde edilen ganimetlerin beşte biri ile Sarakusta Camii'nin genişletildiği rivayet edilir. Muhammed, 246 (860) yılında Navarra Krallığı'na yönelerek krallığın başşehir Benbelüne ve civarının zaptedilmesini istedi. Endülüs ordusunun başarılı olduğu seferde bölgedeki pek çok şehir ve kale ele geçirildi. Sefer esnasında Navarra Kralı Garcia'nın oğlu Fortun'un esir alınıp Kurtuba'ya götürüldüğü ve burada yirmi yıl esir kaldığı nakledilir. 12 Receb 251'de (9 Ağustos 865) Cillikiye (Galicia) civarında pek çok kale zaptedildi. Emîrin oğlu Münzir'in kumanda ettiği bu seferde büyük başarılar kazanıldı ve çok sayıda düşman askeri

öldürüldü. Emîr Muhammed, Asturias Krallığı'nın düşmanca faaliyetlerini devam ettirmesinden dolayı karadan yapılan seferlerin yanı sıra denizden de hücumla geçmeye karar verdi. Bu amaçla 266 (879) yılında Cillikiye bölgesine doğru yola çıkarılan donanma Atlas Okyanusu'nda çıkan fırtına yüzünden bir sonuç alamadan geri dönmek zorunda kaldı. İspanya devletlerine karşı düzenlenen seferler iç sorunlar yüzünden zaman zaman durma noktasına gelse de emîr gazâ faaliyetlerine devam etmiştir.

İlk defa II. Abdurrahman zamanında 229'da (844) Endülüs'e saldıran Normanlar (Mecûs) Emîr Muhammed devrinde ikinci defa saldırmıştır. 245 (859) yılında altmıştan fazla gemiyle İsbiliye'ye yönelen Normanlar bir sonuç elde edemeden geri çekilmek zorunda kalmış, ancak ülkeyi terketmeyip el-Cezîretülhadrâ'ya (Algeciras) ulaşarak şehri yağmalamış ve buradaki ulucamiyi yakmıştır. Ardından Mürsiye'ye giden Normanlar yine başarı kazanamamış, çok sayıda gemilerini kaybederek Endülüs'ten ayrılmak durumunda kalmıştır.

I. Muhammed zamanında, Kurtuba'da başlayıp Tuleytula'ya kadar uzanan "hıristiyan fedaileri hareketi" kontrol altına alındı. İslâmiyet'i kabul eden yerli halk (müvelledûn) başta olmak üzere Arap ve Berberîler'in çoğunlukta bulunduğu yerlerde isyanlar ortaya çıktı. Bunlardan en önemlileri, Tuleytula (Toledo) ve Mâride (Merida) şehirlerinde çıkan isyanlarla Ömer b. Hafsûn isyanıdır. 238'de (852) Tuleytula halkı topyekün bir isyan başlattı ve Rabah Kalesi'ne (Calatrava) saldırıp Araplar'ın çoğunu kılıçtan geçirdi. I. Muhammed bu isyanı bastırmak için bizzat sefere çıktı. Ulemâ bunu dârü'l-harbe yapılan bir sefer şeklinde değerlendirdi. Çok sayıda fakih ve zâhid gönüllü olarak sefere katıldı. Neticede I. Muhammed isyanı bastırırsa da 240 (854) yılında Tuleytulalılar yeniden ayaklanınca bir yıl sonra tekrar sefere çıkmak zorunda kaldı, ancak halk eman dileyip itaat arzetti. Fakat çok geçmeden Tuleytula halkı merkezî idareye karşı Leon Krallığı ile iş birliği yaptı. I. Muhammed'in tecrübesiz kişileri göreve getirmesi, Berberî, mozarab (İslâmiyet'i kabul etmemekle birlikte İslâm kültürünü benimsemiş olanlar) ve müvelledûndan oluşan toplum kesimlerine karşı Araplar'ı kayırması huzursuzluğa yol açtı. Müvelledler devlet kademelerinde görev alamadıklarını, yönetimde kendilerine karşı duyarsız kalındığını, görevlerin yalnız Arap-

lar arasında paylaşıldığını söyleyip tepki gösterdiler. Bu arada hıristiyan İspanyol devletleriyle iş birliği yapmaktan çekinmediler. Nitekim müvelled Abdurrahman b. Mervân el-Cillîki 261 (875) yılında Mâride şehrinde başlattığı isyan esnasında Asturias Kralı III. Alfonso'dan destek gördü. Bu durum karşısında I. Muhammed Batalyevs (Badojoz) şehrinin yönetimini Abdurrahman'a bırakarak daha büyük olayların çıkmasını önlemeye çalıştı.

Emîr I. Muhammed devrinin sonlarına doğru ortaya çıkan Ömer b. Hafsun isyanı "Endülüs tarihindeki en önemli isyan hareketi" olarak kayıtlara geçmiştir. İbn Hafsun, etrafına topladığı kırk kişiyle Runde dağlarında metrük bir kale olan Bübeşter'i (Bobastro) merkez edinerek isyan hareketini başlattı (267/880). I. Muhammed tarafından Reyve Valisi Âmir b. Âmir kumandasında üzerine gönderilen ordunun başarı elde edememesi İbn Hafsun'un halk nezdinde itibarını arttırdı. Pek çok kişi çevresinde toplanırken ülkede fesat çıkarmak isteyenler de ona katıldı. Nüfuzunu kısa sürede Runde'den Gırnata ve Mâleka'ya (Malaga) kadar genişleten Ömer, I. Muhammed'in gönderdiği ordu tarafından Bübeşter'de mağlûp edilerek itaat altına alındı. Kurtuba'ya getirilen ve devlet hizmetine alınan Ömer zamanla emîrin en yakın adamlarından biri haline geldi ve 270'te (883) III. Alfonso'ya karşı yapılan seferlere katıldı. Fakat bu tavrı uzun sürmedi ve çevresindekilerin teşvikiyle 273'te (886) tekrar isyan hareketine girişti. I. Muhammed, oğlu Münzir'i bu isyanı bastırmakla görevlendirdiyse de hükümdarın âni ölümü üzerine ordu geri döndü. I. Muhammed 30 Safer veya 1 Rebülevvel 273'te (5 ve ya 6 Ağustos 886) vefat etti, yerine oğlu Münzir geçti.

I. Muhammed'in politikasından cesaret alan Arap toplumunun ileri gelenleri bu dönemde kendilerini ön plana çıkaran sözler söylemeye ve övünmeye başlamışlardır. Bunların diğer insanları küçümseyici tavırları ve müvelledleri tahkir eden şiirleri Endülüs sosyal hayatında büyük huzursuzluklara yol açmış, emîrin sert yaptırımları bu huzursuz ortamı daha da ağırlaştırmıştır. Yine emîrin 261'de (874) meydana gelen kuraklık yüzünden ürün alamayan halktan ısrarla öşür istemesi ve bunu tahsil etmek için zalimliğiyle bilinen Hamdûn b. Besil'i görevlendirmesi halk nezdinde itibarını düşürmüştür.

Cihad ruhunu daima canlı tutmaya çalışan Emîr Muhammed güzel ahlâklı, genel-

de adaletli, vakar sahibi bir hükümdardı. İlim adamlarını himaye etmiştir. Muhaddis Bakî b. Mahled'i düşmanlarına karşı koruma altına alması ve bilgisini çekinmeden aktarmasını istemesi bunun en güzel örneklerinden biridir. Zira Bakî b. Mahled ilim tahsili için uzun süre Endülüs dışında kalmış, ülkeye döndüğünde fıkıh alanında yeni görüşler ileri sürmüştü, ancak diğer âlimler kendisini zındıklıkla suçlamıştı. I. Muhammed bu ithamları reddederek Bakî b. Mahled'in fikirlerini serbestçe açıklamasını sağlamıştır. Ayrıca Endülüs'lü muhaddis, fıkıh ve dil âlimi Yahyâ b. İbrâhim'i himaye etmiş, kendisine ev ve mülk tahsis etmiştir. Aynı şekilde Mu'tezile mezhebine mensup Câhiz'in eserlerinin Endülüs'e girmesine izin vermiş, böylece farklı düşüncelere hoşgörülle yaklaştığını göstermiştir. Olayların iç yüzünü bilmeden karar vermemesi, devlet hesaplarını bizzat kontrol etmesi, emrinde çalışanlara karşı iyi davranması da Emîr Muhammed'in meziyetlerindedir. Öte yandan onun yönetiminin sonlarına doğru bazı Araplar'ı kayırdığı ve diğer unsurları devlet hizmetine almadığı ileri sürülmüştür. Bununla birlikte İspanyol Gomez Antonio'yu kâtip olarak tayin ettiği bilinmektedir. Gomez'in daha sonra I. Muhammed sayesinde İslâmiyet'i seçtiği rivayet edilir. I. Muhammed imar işleriyle de uğraşmış, Kurtuba'ya su getirterek suyun şehrin her yanına ulaşması için kanallar yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdürrabbih, *el-İkdü'l-ferid*, IV, 493-496; İbnü'l-Kütüyye, *Târihu İftitâhi'l-Endelüs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Beyrut 1402/1982, s. 80 vd., 100, 108; *Ahbâr mecmû'a*, s. 126-132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1987, VII, 64-65, 67-68, 74, 80-81, 83-84, 97, 138, 221; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1985, I, 119-120; ayrıca bk. İndeks; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 96-97, 102 vd.; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII, 388-393; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 131; Makkarî, *Nefhu'l-İtib*, s. 350-352; Dozy, *Spanish Islam*, s. 294 vd.; E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Leiden 1950, I, 279 vd.; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain*, Minneapolis 1974, s. 13, 21, 23-24, 267, 354; J. F. O'Callaghan, *A History of Medieval Spain*, New York 1975, s. 111 vd.; S. M. Imamuddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, s. 55, 58, 73, 115, 167, 211, 220; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, IV, 241-268; Mehmet Özdemir, "Endülüs'te Bir Emevî Mehdisi", *AÜİFD*, XXXIX (1999), s. 121; a.mlf., "Endülüs", *DİA*, XI, 213; a.mlf., "Tuleytula", a.e., XLI, 364-365; L. Molina, "Umayyads", *EP* (İng.), X, 850; M. Yaşar Kandemir, "Bakî b. Mahled", *DİA*, IV, 541; Birsal Küçüksipahioğlu, "Ömer b. Hafsun", a.e., XXXIV, 64-65.

BİRSEL KÜÇÜKSİPAHİOĞLU

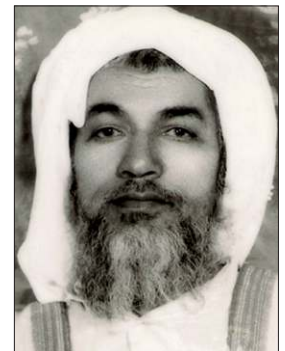
MUHAMMED ABDÜRREZZÂK HAMZA

(محمد عبدالرزاق حمزة)

Muhammed b. Abdürrezzâk
b. Hamza el-Misrî el-Ezherî el-Mekkî
(1891-1972)

Mısırlı Selefî âlim.

Şâban 1308'de (Mart 1891) Kalyûbiye vilâyetinde Benhâ'ya bağlı Keفرüşşeyh Âmir köyünde doğdu. Soyü Hz. Hamza'ya dayanır. İlk öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra 1909'da Kahire'ye giderek Ezher Üniversitesi'ne girdi. Beş yıl süren öğrenimi sırasında akli ilimler ve akaidle ilgili kitaplar okudu, araştırma için Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye'ye gitti. Ezher'de ders aldığı hocalarından biri Mustafa el-Kâyâtî'dir. Ardından Reşid Rızâ'nın kurduğu Dârü'd-da've ve'l-irşâd adlı medresede iki yıl tahsil gördü. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine medrese faaliyetine devam edemeyince Reşid Rızâ ve Muhammed Tevfik Sıdkî'nin özel derslerine katıldı. Ayrıca el-Menâr Matbaası'nda basılan eserlerin redaksiyonunda Reşid Rızâ'ya yardımcı etti. Ezher âlimlerinden ve Mısır'da Selefîyye'nin savunucularından Abdüzzâhir Ebû's-Semh'in derslerini takip etti. Bu hocasının yönlendirmesiyle İbn Teymiyye'nin kitaplarını okumaya ve bu süreçte benimsediği Selefî düşünceyi savunmaya, bid'atlara karşı mücadeleye başladı. Mısır'da Selefî düşüncenin ateşli savunucularından olan Muhammed Hâmid el-Fikî'nin başkanlığındaki Cemâatü'nsünneti'l-Muhammediyye ile sıkı bir ilişki içine girdi. 1925'te Reşid Rızâ, Şeyh Abdüzzâhir ve diğer bazı hocalardan oluşan bir heyetle birlikte hacca gitti. Kral Abdülaiz tarafından kabul edildi. Hocaları Reşid Rızâ vasıtasıyla Mısır'daki Selefî faaliyetlerini öğrenen kral kendilerinden Mekte'de kalmalarını istedi. Bu teklifi kabul eden Abdüzzâhir Ebû's-Semh ile Hamza Kahire'ye gidip birkaç ay sonra aileleriyle

Muhammed
Abdürrezzâk
Hamza